

ПОГЛЯДИ А.С.МАКАРЕНКА НА ВИХОВАННЯ В СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

На сучасному етапі реформування загальноосвітньої та вищої школи дедалі більшою є потреба пошуку ефективних педагогічних ідей і механізмів у класичній педагогічній спадщині. У цьому аспекті надзвичайно перспективним є звернення до багатогранної педагогічної спадщини А.С.Макаренка, бо його виховна система – це одна з найефективніших в історії педагогіки, яка спрямована на демократизацію й гуманізацію освітнього простору.

Сьогодні пріоритетом системи виховання в Україні є національна ідея, яка відіграє роль консолідуючого фактора в суспільному розвитку, спрямованого на вироблення життєвої позиції людини, становлення її як особистості, як громадянина своєї держави. Стало очевидним, що без виховання колективу, досвіду соціалізації цих завдань не вирішити.

Дослідженням педагогічної спадщини А.С.Макаренка займалась велика кількість відомих науковців Г.Ващенко, С.Русова, В.Сухомлинська, О.Сухомлинська; публікації останнього часу О.Мешко, Г.Фіцула, Н.Чабан, О.Янкович та ін., які підтримували актуальність і світове значення його ідей, практичних порад, що безумовно потребують творчого відродження в умовах розбудови сучасної української національної школи.

У державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття»), Законі України «Про освіту» поставлено завдання виховання дітей та юнацтва в дусі гуманізму, патріотизму, всебічного, гармонійного розвитку особистості, створення справжнього багатства духовної культури народу України. Отже, визначаючи мету й стратегію виховання в сучасній незалежній Українській державі, педагоги звертаються й до її історичних джерел, до поглядів на цю проблему класиків української педагогіки.

Актуальність даної теми пояснює мету роботи: розглянути педагогічну спадщину А. С. Макаренка; визначити та проаналізувати погляди педагога на мету й основні завдання виховання в системі освіти сучасної Української незалежної держави.

Погляди А.С.Макаренка на мету й основні завдання виховання співзвучні з вимогами сучасного Закону України «Про освіту», Державної національної програми «Освіта», Концепції національного виховання, в яких наголошується, що метою виховання в сучасній українській школі є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору. На перше місце у всіх державних документах, присвячених проблемам освіти, навчання й виховання в загальноосвітній і вищій школі ставиться виховання громадянина незалежної Української держави, формування у нього самоусвідомлення в необхідності оволодіння українською мовою як найкращим виразником духовної культури народу [2].

Надзвичайно важливим у меті виховання будь-якого суспільства є цілісне самовизначення особистості, бо саме система вартостей, прийнятих у суспільстві, служить орієнтиром діяльності виховних інститутів. Конкретизація вибору мети і стратегії виховання в сучасній незалежній Українській державі – першочергове завдання усіх виховних інститутів.

Питання виховання волі й характеру були центральними у всій теоретичній і практичній діяльності А. С. Макаренка. Великий педагог, як ніхто інший, категорично поставив питання про моральне обличчя особистості як рушійної сили її поведінки та вчинків. Він констатував, що лише висока ідейність, гуманістичні принципи моральності, громадянська цілеспрямованість здатні викликати в людини до життя нові, громадянські риси волі й характеру.

Воля й характер, підкреслює А. С. Макаренко, не спадкові якості, не біологічно зумовлені, а виховуються в конкретних суспільно-історичних умовах. Воля – це готовність діяти, спрямована усвідомленістю почуття обов'язку перед колективом, перед Батьківщиною. Риси характеру розвиваються під впливом суспільних особливостей життя, на основі переконань і моральних якостей людини, під виховним впливом педагога. Тільки правильно організована діяльність вихованця дає можливість виховати в нього найкращі якості волі й характеру.

Визначаючи мету виховання, Антон Семенович Макаренко запитував: звідки випливає мета виховання? Й відповідав: мета виховання випливає з наших соціальних потреб, з нашого суспільного життя. «Я під метою виховання розумію програму людської особистості, програму людського характеру, при цьому в поняття «характер» я вкладаю весь зміст особистості, тобто і характер зовнішніх проявів і внутрішньої переконливості, і політичне виховання, і знання – абсолютно всю картину людської особистості; я вважаю, що ми, педагоги, повинні мати таку програму людської особистості, до якої повинні прагнути» [3, с. 45].

Оскільки складовими мети виховання є насамперед та сукупність якостей особистості, необхідність яких визначається потребами суспільства, до таких якостей А. С. Макаренко відносив почуття приналежності до колективу, в якому даний індивід перебуває, поваги до встановлених у цьому колективі норм життєдіяльності, поведінки; здатність дотримуватись правил і норм колективістського життя; відчуття рівності між членами колективу, ввічливість і взаємодовіра між його членами; прагнення бути корисним членом колективу; прагнення бути господарником, тобто вміти організувати свою роботу, роботу інших членів колективу, а також керувати цією роботою, вміти оцінювати її результати, бути охайним, життєрадісним і постійно дбати про свій фізичний, фізіологічний і нервовий стан, дбати про оволодіння достатньою сумою знань і навичок з мови, графіки, математики, природознавства й історії. При цьому видатний педагог наголошував, що рівень досягнутості виховання в кожному із вище перерахованих станів може бути як завгодно високим у залежності від індивідуальних талантів і нахилів виховання [4, с. 137 – 138].

Думки А. С. Макаренка про головні напрями організації колективу містять у собі різноманітні аспекти діяльності та багатосторонній вплив на особистість вихованця. Дослідник творчості А. С. Макаренка М. П. Ніжинський виділяє наступні напрями:

– по-перше, уповноважені колективу повинні добиватися всебічного підвищення його політичного і культурного рівня, регулювати товариські взаємини, привчати дітей розв'язувати конфлікти без сварок і бійок, рішуче боротися з найменшими спробами насильства старших або більш сильних над молодшими і слабшими;

– по-друге, кожен член колективу щоденно повинен виявляти себе в праці, а тому особливим завданням активу є виховання у кожного поваги до праці, до відпочинку і занять інших. Це виховання передбачає не тільки засвоєння правильних уявлень, а й вироблення правильних звичок. Зазначених вимог обов'язково треба додержуватися і в процесі шкільних занять;

– по-третє, дисципліна завжди виступає як форма суспільного добробуту людей. Такою вона може бути тільки в тому випадку, якщо будується за системою активізації особистості в найрізноманітніших галузях трудового і громадського життя. Отже, дисциплінованість – результат виховного процесу в цілому, результат насамперед зусиль самого колективу дітей, що виявляються в усіх сферах його життя. Але для того щоб дисципліна сприймалася як явище моральне і політичне, у кожному колективі дітей слід роз'яснювати її необхідність, забезпечувати додержання доцільного, точного режиму. Покарання, спрямовані на зміцнення дисципліни, повинні, головним чином, впливати на колектив і мати форму морального осуду;

– по-четверте, громадська думка – регулятор поведінки учнів. Для радянських людей загальні збори є вищим органом, який відбиває громадську думку колективу. Тому дитячим загальним зборам слід приділити велику увагу. Для формування особистості вони матимуть особливу цінність, коли предметом їх обговорення будуть щоденні справи і перспективні лінії розвитку закладу, які пов'язують вихованців із загальнонародними інтересами;

– по-п'яте, розвиток перспективи закладу в цілому і кожної дитини, зокрема слід нерозривно пов'язувати зі стилем роботи в колективі. Кожний дитячий заклад повинен мати свій стиль і тон, а нормальний тон може бути тільки один – життєрадісність, спокійна ділова обстановка, що виключає постійну крикливу бурхливість. Мажор, бадьорість колективу забезпечуються злагожденістю й організованістю його, крім того, єдністю, активністю людей і одночасно вмінням гальмувати себе, коли потрібно.

Таким чином, у процесі різноманітності діяльності колективу кожен його член розвиває в собі потребу бути уважним до інтересів інших людей, потребу високої моральності, тобто бажання збагачувати духовне життя.

А. С. Макаренко вважав первинним колективом не звичайне об'єднання дітей для навчальної роботи, а значно ширше. У лекції «Педагогіка індивідуальної дії» він писав: «У моєму досвіді я прийшов до такої організації, коли первісний колектив не охоплював ні класних шкільних інтересів, ні виробничих інтересів, а був тим осередком, в який і шкільні, і виробничі інтереси приходили від різних груп. Ось чому я останнього часу зупинився на загоні, до якого входили й школярі різних класів і робітники різних виробничих бригад» [5, с. 309].

Отже, як бачимо, серцевиною системи виховання особистості в педагогічній діяльності А. С. Макаренка було його вчення про колектив. Саме в зв'язку з виховуючим впливом колективу на особистість вихованця великий педагог і

вводить в обіг поняття середовища й характеру його впливу на вихованця. Він бачив, що кожна конкретна особистість завжди безпосередньо залежить як від самого середовища, в якому перебуває, так і від тих відносин, які складаються в даній особистості з оточуючими її умовами життя, в межах яких діють не тільки позитивні, а й негативні фактори. Тому завдання вихователя, стверджував А. С. Макаренко, насамперед полягає в такій організації процесу виховання, щоб вихованець був включений у систему основних відносин особистості й природи та навколишнього суспільного життя. Це досягається за допомогою участі вихованців у різних видах діяльності (навчальній, трудовій, суспільній, ігровій, організації побуту, споживання тощо). В цьому сенсі все життя вихованця становить собою не що інше, як складну систему різносторонніх відносин з навколишньою дійсністю. Дійсно, ефективність нашої виховної роботи прямо залежить від широти й багатства тієї системи взаємин у процесі виховання, яку проектує школа, вчитель, педагогічний та учнівський колектив.

Велика заслуга А. С. Макаренка полягає, зокрема, в тому, що він теоретично і практично визначив шляхи побудови такого виховуючого колективу, який створює найбільш сприятливі умови для всебічного розвитку особистості, підготовки її до життя, здійснення комплексного підходу до виховання. Виховуючий колектив, як його розумів Антон Семенович, ніби об'єднує силу різних впливів природи, суспільства, продуктивної праці на особистість, коли виховання досягається не словесними повчаннями, а тільки через життя, роботу, прагнення самого колективу.

До основних принципів виховання А. С. Макаренко відносив повагу і вимогливість, щиросердечність і відкритість, принциповість, турботливість і уважність, знання, вправи, загартування, працю, колектив, сім'ю, перше дитинство, кількість любові та міру суворості, дитячі радощі, гру, покарання й заохочення.

У глибокій повазі до людини як незалежної учасниці загальної ринкової праці й полягає одна з головних рис нашого суспільства сьогодні. Але повага до людини неминуче пов'язана з бажанням бачити її кращою, звідси – збільшення вимог до неї. Поєднання поваги з вимогливістю – запорука успіху у виховання новітньої людини демократичного суспільства. В організації такої вимогливості найважливіше – послідовність і розумність. Вимоги повинна бути посиленою й обгрунтованою. З боку педагога необхідний тактовний контроль за виконанням кожної вимоги. Неприпустимо підмінити вимогу примусом, який звичайно викликає тільки протест.

Гуманістичний принцип у вихованні в кінцевому результаті зводиться до реалізації загальнолюдського виховання, уваги до людини й турботи про неї, причому не тільки про її інтереси й потреби, але й про її обов'язки. На жаль, цей найважливіший принцип не реалізується в багатьох виховних закладах. Тому з перших днів навчання навколо учнів необхідно створити атмосферу турботи, уваги й вимогливої поваги. Помітити в людині те гарне, що варте поваги, іноді дійсно важко. Проте вихователь, як цього вимагав А. С. Макаренко, повинен «підходити до людини з оптимістичною гіпотезою, нехай навіть і з деяким ризиком помилитися» [6, с. 300]. Тому й пропонував А. С. Макаренко залучати до відповідальних справ колективу не тільки кращих учнів, але й по можливості тих, кого «девіантними» зробили або недовіра людей, або непомірно важкі умови життя.

Кожен викладач, учитель, вихователь завжди повинен пам'ятати, що на-самперед йому треба розбудити у своїх вихованців шляхетність і людяність, ба-жання віддавати людям усе накопичене працею й відшліфоване знанням, вихова-ти в них щедрість душі, уміння бачити все гарне, що зароджується й розквітає в нашому житті й суспільстві.

Творча спадщина А. С. Макаренка, як і вся його педагогічна діяльність, пронизані глибокою вірою у великі можливості вихованців. Він завжди виходив з того, що педагогіка повинна орієнтуватися не на негативні, а на позитивні риси особистості. Великий педагог вважав, що людина не може бути вихованою тіль-ки шляхом безпосереднього впливу на неї іншої людини, якими б властивостями ця людина не володіла. Виховання – це соціальний процес у самому широкому розумінні слова.

На жаль, проголошуючи, що виховання – суспільне явище, радянська педа-гогіка насправді підминувала урахування суспільних закономірностей ідеологіч-ними установками, й природно, що за таких умов її найменше цікавили події, які відбувалися в світі, в суспільстві, в державі. Дійсно, долати ці негативи Антону Семеновичу Макаренку не вдавалося. Більшість невдач виховного процесу в українських школах сьогодення відбувається завдяки небажанням або невмінню педагогів забезпечити чітко сформульовану А.С.Макаренком вирішальну вимогу ефективності виховного процесу – розумне поєднання розвитку моральних уя-влень учнів з організацією відповідного досвіду, що переводять ці уявлення в площину діяльності, вчинку, звички.

Таким чином, педагогічна спадщина А. С. Макаренка, його погляди на ви-значення суті й характеру виховання, на визначення мети й засобів виховання є актуальними і сьогодні. Значущість його досвіду й створення системи виховання підростаючого покоління ґрунтується на принципах справжнього гуманізму, со-ціальної рівності та свободи особистості. Розвиток його педагогічної теорії має полягати в тому, щоб розглядати у світлі цієї теорії нові явища, що виникають на сучасному етапі розвитку школи та педагогіки.

Список використаної літератури

1. Бех І.Д. Деякі аспекти нової виховної парадигми: в контексті творчості А.С.Макаренка / І.Д.Бех, О.В.Вознюк, М.В.Левківський // Педагогіка і психоло-гія. – 2001. - № 1. – С.5-17.
2. Закон України «Про освіту». – Генеза, 1996. – 36 с.
3. Карпенчук С.Г. Новий погляд на педагогічну спадщину А.С.Макаренка / С.Г.Карпенчук // Педагогіка і психологія. – 1996. - №2. – С.19-27.
4. Макаренко А. С. О воспитании / А. С. Макаренко. – М. : Политиздат, 1990. – 371 с.
5. Макаренко А. С. Педагогические сочинения в 8 т. / А. С. Макаренко. – М. : Педагогика, 1984. – Т.8. – 510 с.
6. Макаренко А. С. Педагогическая поэма / А. С. Макаренко // Пед.соч. в 8.т. – Т.3. – М. : Педагогика, 1984 – 341 с.
7. Макаренко А. С. Педагогические сочинения в 7 т. / А. С. Макаренко. – М. : Педагогика, 1984. – Т. 7. – 379 с.